

Kahest kehvast ühte head ei saa!

Lea Rand
Toila Raamatukogu
ERÜ maaraamatukogude sektsiooni juhataja

Kooli- ja rahvaraamatukogude ühendamise teema on aastate jooksul aeg-ajalt ikka ja jälle aktuaalne olnud. Möödunud talvel tõusis see koos nõ kohustuslike nimekirjadega taas päevakorraile. Et praegusest olukorrast ülevaadet saada, otsustas ERÜ maaraamatukogude sektsioon viia läbi uuringu ühendatud kooli- ja rahvaraamatukogudes.

Kui 2007. aastal toimunud vabariiklikul gümnaasiumiraamatukogude ülevaatusel keskenduti koolide kogemustele seoses ühendamisega (vt. Ester Sõrmuse artikkel ajakirjas RK 3/2007, millele on viidatud ka edaspidi), siis meie uurisime olukorda eelkõige rahvaraamatukogude poolelt vaadates.

Uuringu toimumise ajaks oli ühel või teisel moel ühendatud kooli- ja rahvaraamatukogusid üle Eesti 48. Võrdluseks 2007. aasta andmetega – 5 aasta jooksul on neid juurde tulnud 39. Ütlen siin “ühel või teisel moel ühendatud” sellepärast, et erinevaid variante on üle vabariigi tõesti väga palju. Tegelikult tuli uuringust välja, et kas raamatukogud on ühendatud või mitte, ongi nõ kahe otsaga küsimus. Kas raamatukogud on ühendatud ainult siis, kui on olemas kinnitatud põhimäärus, milles on ühendamise fikseeritud? Või ka siis, kui nad tegutsevad ühes ruumis ja jagavad ühte fondi? Ankeedile tulnud vabas vormis vastustest tuli päris mitmel korral välja, et tegelikult ei tea raamatukogutöötajad sageli ise ka, kas tegemist on ühendatud raamatukoguga või mitte.

Käesoleva aasta 1. jaanuari seisuga ei ole ühendatud raamatukogusid 5 maakonnas – Pärnumaal, Jõgevamaal, Raplamaal, Võrumaal ja Lääne-Virumaal. Ühendatud (aga mitte alati ametlikult) raamatukogusid on Harjumaal 17, Tartumaal 8, Viljandimaal 10, Järvamaal 4, Ida-Virumaal 4, Põlvamaal 2, Hiiumaal ja Saaremaal 1, Valgamaal 1. Põhikooli juures asub 11 raamatukogu, gümnaasiumi, keskkooli juures – 3, kutseõppeasutuse juures – 2 ja lasteaed-algkooliga koos 1 raamatukogu.

Harjumaal on ühel või teisel moel ühendatud raamatukogusid 17. Näiteks Ääsmäe raamatukogu asub koolis, aga kooliraamatukogu ei ole. On nn õpikeskus, kus on teatmeteosed ja internetiarvutid, kõik ülejäänud on rahvaraamatukogus. Perspektiivis on veel ühinemisi, kui ruumid seda võimaldavad. Palju sõltub ka muudatustest koolivõrgus. Üldpõhimõtte – põhikogu ei dubleerita, sest nii kasutatakse raha otstarbekamalt. Rahvaraamatukogu teenindab niikuinii kõiki ja komplekteerimisel arvestab võimalikke kooli vajadusi (lisaraha tuleb KOV-lt).

Tartumaal on ühendatud raamatukogusid kaheksa. Kõik peale Rannu asuvad kooliga ühes majas. Tänavu sügisel avatakse ühendatud raamatukogu Lähel, kus vastavalt Tartu Vallavolikogu otsusele on vastu võetud uus ühisraamatukogu määrus, millega ühendatakse Lähel Gümnaasiumi ja külaraamatukogu. Uus raamatukogu hakkab asuma kooli territooriumil, eraldi hoones, kus asuvad ka tööõpetuse-, kunsti ja muusikakooli klassid.

Viljandimaal on ühendatud raamatukogusid 10. Heimtali liitub tänavu ja Kärstnas on olukord segane - kui alles jääb, siis kolib sügisest kooliga kokku ja liidetakse koolikoguga.

Järvamaal ametlikult liidetuid kaks. Türi vallas asuvad koolimajas ja on ka ühendatud (va õpikufond) Laupa ja Oisu raamatukogud. Imavere raamatukogu asub põhikooliga ühes majas ja raamatukogud on ühendatud (va õpikute ja osaliselt teatmekirjanduse kogu). Albus ei ole raamatukogud ametlikult ühendatud, asuvad silmside kaugusel asuvates majades ja töötaja on üks. Kooliraamatukogust on alates 2002.a. Albu raamatukogusse toodud ilukirjandus. Kooli jäi teatmekirjandus, filmid ja õpikud. Kooliraamatukogu koju ei laenuta.

Hiiumaal liideti Palade Raamatukogu Palade Põhikooliga raamatukoguga. Külaraamatukogu koliti koolimajja, selleks kohandati ja remonditi vastavad ruumid. Saaremaal jagab Leisi raamatukogu

kooli raamatukoguga ruume. Kooli raamatukogul on ka eraldi töötaja. Valgamaal on ühendatud Tsirguliina külaraamatukogu ja keskkooli raamatukogu. Asutakse koolimaja ühes tiivas endises internaadihoones koos lasteaiaga. Ida-Virumaal asub Avinurme raamatukogu kooliraamatukoguga ühes majas aga eraldatud ruumides. Fonde ühtsesse programmi pole liidetud, sest koolil oli oma programm. Vajadusel laenutatakse üksteise raamatuid. Analoogne olukord on ka Iisakus. Iisaku näidet toob positiivsena esile ka Ester Sõrmus oma artiklis: see on hea näide sellest, kus kooli- ja rahvaraamatukogu ühendamisel on arvestatud nii kooli kui ka rahvaraamatukogu lugejate huvidega. Kooli ja rahvaraamatukogu asuvad lihtsalt kõrvuti ruumides koolimaja ühes tiivas, st mõlemad on täiesti iseseisvad üksused eraldi eelarve, töötaja ja otsisüsteemiga. Maidlas on raamatukogu ühendatud väga värskest, põhimääruses kajastub see alles käesoleva aasta veebruarist. Raamatukogud asuvad eraldi majades, vahemaa 2,3 km. Ühel päeval nädalas on töötaja koolis ja tegeleb ka õpikute fondiga. Analoogne variant on ka Lääne-Virumaal, Simunas. Seal teenindab töötaja samuti ühel päeval nädalas koolis. Põlvamaal asuvad mõlemad ühendatud raamatukogud (Vastse-Kuuste ja Räpina) koolimajas. Õpikute ja töövihikutega ei tegelda kummaski. Ees võib seista ühinemine Savernas.

Töökoormus ühendatud raamatukogudes on väga erinev.

Seitsmes ühendatud raamatukogus töötab üks inimene ja peab toime tulema kõigi ülesannetega alustades ruumide koristamisest kuni raamatukogu arendustegevuseni. Kaheksas raamatukogus töötab kaks inimest ja vastavalt kuus või seitse töötajat on ühes raamatukogus.

Vastavalt töökohtade arvule on ka ülesannete jaotus raamatukogudes erinev. Siin mõned näited:

- Metoodiliste materjalidega tegeleb kool, ülejäänud töö teeb raamatukogu;
- Üks töötaja tegeleb kõigi ülesannetega;
- Juhataja teeb aruanded, tegeleb arendustööga, teine töötaja tegeleb laenutuste ja igapäevatööga;
- Kõik ülesanded jaotuvad võrdselt kahe töötaja vahel;
- Raamatukogus on juhataja ja kuus raamatukoguhoidjat, kellest üks tegeleb komplekteerimisega ja üks on juhataja abi (koduleht, ajalugu, arhiiv);
- Lasteosakond on eraldi ja sealsed töötajad tegelevad vaid õpilastega;
- Kõiki ülesandeid täidavad mõlemad töötajad, töö on lõimunud. Kooli raamatukogu hoidjal on koormus suurem, tegeleb ka õpikute koguga ja teeb lasteüritusi;
- Juhataja ülesanded: eelarve, majandusküsimused, komplekteerimine, RVL, raamatute transport, üritused, projektid, internet, kasutajakoolitus, raamatukogutunnid, täiskasvanute fond, raamatukogu koduleht, vallaleht, reklaam;
- Raamatukoguhoidja ülesanded: klienditeenindus (lapsed+täiskasvanud), lastefond, kasutajakoolitus.

Kui Ester Sõrmuse artiklist selgub, et peale ühendamist on õpilastel ja õpetajatel sageli raamatukoguteenuse kättesaamine kogu koolipäeva jooksul piiratud, siis meie uuringust tuli välja, et raamatukogude lahtioleku ajad on planeeritud just kooli vajadusi silmas pidades: ühendatud raamatukogud on avatud keskmiselt seitse tundi päevas ja 35 tundi nädalas. On ka selliseid variante, kus raamatukogu on avatud 11 tundi päevas ja 56 tundi nädalas. Pikem avatud olek eeldab muidugi ka vähemalt kahe töötaja olemasolu.

Üheksa raamatukogu lahtiolekuajad muutusid peale ühendamist just varasema avamise arvelt.

Mõned näited lahtiolekuageade muutumise kohta:

- Kahel päeval nädalas pikenes lahtiolekuage õhtul kella 8-ni, et mujal õppijad ja töötajad saaksid raamatukogu kasutada;
- Vastu tulles kooli soovile, avatakse lasteosakond hommikul kell 8;
- Kahel päeval on raamatukogu õhtuti kauem avatud;
- Lastekorrus avatakse juba hommikul kell 8;
- Hommikul on raamatukogu koolile avatud kella 8 alates;

- Tööaeg pikenes hommikutundide arvelt.

Raamatukogu ruumide olukord ei vasta alati nõuetele.

Ühendatud raamatukogu edukas toimimine sõltub suuresti sellest, millistes ruumides see asub.

Ühendatud raamatukogudest 11 asuvad koolimajas ja sissepääs raamatukogusse on nii koolist kui väljast, viiel raamatukogul, mis koolis asuvad, on sissepääs ainult koolist ja ühel raamatukogul on sissepääs eraldi.

10 juhul asub külaraamatukogu kooliraamatukoguga koos ja seitse külaraamatukogu asub omaette ruumides.

Üheksal raamatukogul ei ole piisavalt ruume kvaliteetse teenuse, mis rahuldaks nii kooli- kui külakogu vajadusi, pakkumiseks. Kaks raamatukogu peavad hakkama saama ühe ruumiga, mis on ilmselgelt liiga vähe ühe raamatukogu vajadusteks.

Mõned näited raamatukogude ruumide olemasolust (arv sulgudes näitab, mitmes raamatukogus need olemas on):

- Avatud fondiruum (11);
- Lastekirjanduse ala (9);
- Õpikeskus e lugemissaal (laudadega lugemise, õppimise ala) (9);
- Internetiarvutite ala (9);
- Kabinet ja dokumentide hoidla (7);
- Õpikute hoidla (7);
- Hoidla raamatutele ja perioodikale (7);
- Põhifondi hoidla (2);
- Suurem ruum ürituste korraldamiseks (2);

Ühendamise eesmärgiks on kulude kokkuhoid.

Nagu eeldada võis, on raamatukogude ühendamise initsiaatoriks kohalik omavalitsus. See tuli välja ka vastustest - initsiatiiv ühendamiseks tuli KOV-lt 13 juhul, kohalik haridusamet tegi ettepaneku ühendamiseks kolmel juhul ja vaid ühel juhul tuli ettepanek ühinemiseks rahvaraamatukogult.

2012.a. on tänaseks teada kaks kindlat ühinemist – Lähte Tartumaal ja Heimtali Viljandi maakonnas. Raamatukogu põhimääruses kajastub ühendamine vaid kuuel juhul.

Ühendatud raamatukogu ülalpidamiskulud tulevad KOV-lt 10 raamatukogus, koolilt kahes raamatukogus ja viies raamatukogus on jaotatud kahe eelarve vahel.

Palgafond on kohaliku omavalitsuse eelarves 13 juhul, kolme raamatukogu puhul kooli eelarves ja kolmes raamatukogus jaotatud kahe eelarve vahel.

Komplekteerimissummad tuleva kõigil 17 vastanul kas täielikult või osaliselt kohaliku omavalitsuse eelarvest, 10 raamatukogul ka riigilt ja neljal raamatukogul kooli eelarvest.

Komplekteerimissummad jäid enamusel (12 raamatukogul) samaks, vähenesid kahel ja suurenesid vaid kolmel raamatukogul.

Oma 2007.a. artiklis tunneb Ester Sõrmus muret selle pärast, et kogude kujundamisel ei arvesta ühendatud raamatukogu kooli/õppija vajadustega. Täiesti mõistetav ja põhjendatud mure kooli poolt vaadates. Aga kui sellele probleemile läheneda külaraamatukogu poole pealt, siis ei saa ju eeldada, et niigi nappidest vahenditest komplekteeritakse terve klassikomplekti jagu kohustuslikku kirjandust. Seda enam, kui komplekteerimissummad on peale ühendamist jäänud samaks või hoopis vähenenud.

Külaraamatukogule tuleb juurde uusi ülesandeid.

11 vastajat ütles, et peale ühendamist on külaraamatukogule juurde tulnud ülesandeid, mida varem ei olnud üldse või mida ei pidanud tegema nii suures mahus.

Mõned näited küsitluse vastustest:

- Kooliõpilastega tegelemine, nende juhendamine;
- Regulaarne koostöö õpetajatega õppetöös vajalike teavikute tellimisel;

- Korra tagamine lasteosakonnas;
- Kasvatustöö ja laste vaba aja sisustamine;
- Põhjalikum komplekteerimine lastele;
- Õppegruppidele eraldi tunnid aasta alguses (kutseõppeasutusega ühendatud raamatukogu);
- Kogu töö õppekirjandusega (tellimine, töötlemine, jagamine);
- Regulaarsed raamatukogutunnid;
- Koopiate tegemine;
- Arvutiabi ja -koolitus.

Ilmselt ei teki lisaülesannetega probleemi, kui ühendatud raamatukogus jätkab tööd kaks või enam töötajat, kes ülesanded vastavalt töökoormusele ja võimetele omavahel ära jagavad. Kui aga raamatukogusse jääb tööle ainult üks inimene, siis on tööülesandeid ilmselgelt liiga palju. Ühel asjaolul, millele Ester Sõrmus oma artiklis viis aastat tagasi vihjas, tahaks siinkohal veel peatuda. Nimelt tõi ta oma toonases artiklis välja asjaolu, et ühendatud kooli- ja rahvaraamatukogudes töötavad inimesed, kelle kutsumuseks pole töö lastega. See on neile pealesunnitud kohustus. Ometi tegelevad ju ka rahvaraamatukogude (eriti nende lasteosakondade) töötajad igapäevaselt lastega. Olen nõus, et töö kooliraamatukogus nõuab töötajatelt pedagoogikaalaseid teadmisi ja oskusi. Aga õpetatakse meie kõrgkoolides ju kõiki tulevasi raamatukogutöötajaid ühe õppekava järgi – see tähendab seda, et erinevad teadmised ja oskused tuleb vastavalt vajadusele omandada töö käigus.

Kuigi üldine hinnang ühendamisele oli positiivne, siis tegelikult on päris palju probleeme ja kitsaskohti, mis vajavad tähelepanu.

13 vastanut ütlesid, et raamatukogu üldine olukord on peale ühinemist paranenud.

Positiivsena toodi välja:

- Paremad, suuremad, uued või remonditud ruumid;
- Kaks eelarvet võimaldab tellida rohkem kirjandust;
- Koostöö kooliga väga hea, olmeprobleemid on kooli kanda;
- Arvutipark täienes, eraldi AIP;
- Paremad võimalused õpilastel ja õpetajatel;
- Uuendatud inventar, mugavamad töötingimused.

Samas toodi välja ka terve rida negatiivseid momente:

- Lastekirjandusele ei jätku vahendeid;
- Kogude/fondi korrastamiseks ei jää aega;
- Põhifondi raha vähenemine (ühel eelarvest peab komplekteerima nii õpilastele kui täiskasvanutele);
- Vanemad lugejad pelgavad lärmi ja peale tunde eriti raamatukogusse ei tule;
- Väikesed ruumid – sisetöök, arhiiviks ja õpikute hoidlaks pole ruumi;
- Töökoormus on peale ühendamist tohtu;
- Ruumid ei vasta vajadustele.

Palusime hinnata ka ühendamise mõju nii õpilastele, õpetajatele kui ka täiskasvanud lugejatele, kes olid enne ühendamist külaraamatukogu kasutajad ning koostööd pedagoogidega.

Mõju õpilastele:

- Paranes raamatute ja perioodika kättesaadavus, suurenesid valikuvõimalused;
- Raamatukoguteenused on igal hetkel kättesaadavad, raamatukogu on avatud tundide algusest;
- Ligipääs suuremale fondile kui ainult koolikogu seda võimaldas;
- Avaramad võimalused, mugavam keskkond;
- Õpilased saavad laenutada ilukirjandust (selle vastuse puhul oli tegemist kutseõppeasutusega ühendatud raamatukoguga, kus ilmselt enne ühendamist seda võimalust ei olnud);

- Rohkem erineva sisuga üritusi;
- Võimalus kasutada raamatukogu võimalusi õppetöös ja vahetundidel;
- Teatme,- eriala- ja ilukirjanduse suurem valik;
- Raamatukogu on muutunud lemmikkohaks, kus veedetakse vaba aega!

Mõju õpetajatele:

- Õppetöökõks vajalik info ja materjalid on omas majas käe ulatuses;
- Võimalus suunata õpilasi raamatukogusse tegema iseseisvat tööd;
- Suurem valik teatmeteoseid;
- Juurdepääs korralikele kogudele (suurem ilukirjanduse valik);
- Suurem valik õpet toetavat lisakirjandust;
- Teenus on kättesaadav ühest kohast ja raamatukogu lahtiolekuajad on sobivad;
- Õpetajad ei pea enam tegelema õpikute haldamisega;
- Hea võimalus läbi viia infootsingut;
- Võimalus viia läbi ainetunde raamatukogus, raamatukogutunnid.

Mõju täiskasvanud lugejatele. Negatiivsena toodi välja:

- Häirib laste tihe liikumine ja lärm raamatukogus – see ei meeldi kooliga mitteseotud lugejatele;
- Vaikust raamatukogus vähem, kohapeal lugemine võib olla aeg-ajalt häiritud, aga kogukond on leplik;
- Olukord on halvenenud;
- Raamatukogu kolis keskusest kaugemale.

Positiivse poole pealt märgiti:

- Laienes perioodika valik;
- Raamatukogu lahtiolekuajad pikenesid;
- Rikkalikum kirjanduse valik (metoodiline kirjandus, mis varem oli kättesaadav ainult kooliraamatukogust);
- Võimalus osa võtta üritustest, mille on korraldanud kooliraamatukogu.

Koostööd pedagoogidega hinnatakse erinevalt:

- Kui esimesed aastad peale ühendamist oli koostöö tagasihoidlik, siis aja jooksul on koostöö hästi käima läinud;
- Võiks parem olla;
- Suhtleme soojalt;
- Planeerime ja viime kõik lasteüritused ja raamatukogutunnid koos läbi;
- Koostöö kirjanduse valikul – õpetajad annavad teada, milliseid teavikuid nad õppetöökõks ja enesetäienduseks vajavad – võimalusel arvestame sellega;
- Vastame õpetajate päringutele, uurime kirjanduse saadavust teistes kogudes, vajadusel teostame RVL-i;
- Põhikooli osas toimib hästi.

Kui eelnevaid arvamusi vaadata, siis tundub viis aastat tagasi Ester Sõrmuse poolt välja toodud mure, et ühendamiste puhul on kool jäänud kaotajaks pooleks, asjatu. Võimalik, et siis see nii oligi, aga tänaseks paistab olukord olevat paranenud.

Ühendamisega kaasnenud probleemid rahvaraamatukogu poole pealt vaadates.

Palusime vastajatel välja tuua suuremad probleemid, mis peale ühendamist on ilmnunud.

Välja toodi järgmist:

- Korrahoidmine lasteosakonnas nõuab palju aega ja energiat;
- Kärarikkam keskkond täiskasvanud külastaja jaoks;
- Ligipääs liikumispuudega ja eakatele on raskendatud (Raamatukogu asub koolimaja II korrusel);

- Täiskasvanutele suunatud üritusi ei jõua läbi viia;
- Raamatukogu on keskusest liiga kaugel;
- Üks töötaja ühendatud raamatukogus on üle koormatud;
- Lärm ümber maja peletab täiskasvanud lugejaid;
- Ruumipuudus;
- Suurema koormuse juures on palk samaks jäänud;
- Jätkuv teavikute raha puudus, ühest eelarvest tuleb komplekteerida ka õppetööd toetav kirjandus.

Selge on see, et kui liita kokku kaks heal tasemel raamatukogu, saame ühe hea ja tugeva. Kahe kehva kokkupanek ainult kulude kokkuhoiu eesmärgil annab aga tulemuseks selle, et raamatukoguteenuse kvaliteet nii koolile kui rahvaraamatukogule muutub veel halvemaks. Ehk, ainult ühendamise kindlasti raamatukogu taset ei tõsta ja kaks kehva kokku ei tee veel ühte head!

Enne ühendamiseotsuse tegemist peaksid kolm osapoolt – KOV, kool ja rahvaraamatukogu kokku istuma ja lähtudes kohalikest oludest, paikkonna iseärasustest, kooli ja kogukonna vajadustest, läbi arutama ühendamisega kaasnevad ohud ja võimalused.

Alles siis, kui jõutakse kõiki osapooli rahuldavate kokkulepeteni, saab hakata astuma järgmisi samme ühendamise suunas. Kusjuures ühendamise eesmärk ei tohi kindlasti olla kulude kokkuhoid, vaid kvaliteetse raamatukoguteenuse pakkumine nii õpilaste, õpetajate kui õppeprotsessi toetamise kui ka kogukonna seisukohalt.